

Kitabı ızgarada mı çevirsek, yoksa tavada mı!

Mürren BEYKAN murenbeykan@superonline.com

Çeviri, edebiyatın olmazsa olmazı. Son yıllarda yayınevlerine en sıklıkla yapılan başvurular çeviri konusunda. Aralarında, üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olanlar da var, yurtdışında yaşayıp ülkeye dönenler de. Yabancı kökenli olup Türkçe'yi eşi dolayısıyla öğrenmiş meraklılar da var, çocuğu doğunca yabancı dilini çocuk kitapları için değerlendirmeye niyetlenenler de. Filan dilden Türkçe'ye pekâlâ çeviri yapabileceğini bildirenlerin yanı sıra beğendiği bir kitabı çevirip yollayan da var. Yabancı dillerle Türkçe arasında köprü hevesinin bunca artması genelde sevindirici. Ne ki, edebiyat kitapları söz konusuysa tedbirli yaklaşmak gerektiğini itiraf etmeli.

Türkiye'de çocuk ve gençlik edebiyatı çeviri örneklerle serpilip gelişti desek yanlış olmaz (Alana emek veren akademisyenler hep örneklemiştir bunu). Bugün de böyledir bu ve biliriz ki, çeviri edebiyatta, yazarla değil, onun "sesini" var eden çevirmenin seçimleriyle ve editörün kararlarıyla önümüze gelir metin. Bu seçimler ve kararlar, az ya da çok ama mutlaka, yazara ihanet etmeyi kaçınılmaz kılmış; "uyarlama" ile "metne tam bağlılık" uçları arasında bir dizi seçime dayanmıştır. Hele de çocuk edebiyatında, çevirmenin, bence en doğru karşılığı budur o cümlelerin, demesini neredeyse mümkünsüz kılan, çetin ceviz iştir çeviri. Neden?

PEŞPEŞE SESSİZ HARFLER

Çocuğun kendisinin "gerçek okur" olmadığı erken yaşlarda başlayan okuma serüveni kılıktan kılığa girerek, günümüzde fena halde aksak ritimle ilerlemekte -malumumuz. Her edebiyat okumasında, anadilin cümle kurulumu, sözcük dağarı, içinde yaşadığı kültürün verileri çocuğun belleğine kaydoluyor. Çeviri bir kitap okuyorsa, kendininkine benzemeyen bir kültürün imgeleri de bu belleğe sızıyor. Çokça sessiz harfin yan yana geldiği insan ya da kent adları, hiç oynamadığı oyunlar, tadını hiç bilmediği yiyecekler, tanımadığı gelenekler çocuğu yadırgatsa da, bütün bunlar, edebiyatın büyüyle harmanlanmış bir halde çocuk zihninde imgeler, hayaller yumağını oluşturuyor.

Onat Kutlar, "Çevirmen" adlı yazısında (Bahar İsyancıdır, YKY, 2011), aynı dili konuştukları halde birbirini anlamayan aile bireyleri ve konukları arasında "çeviri" yapan bir çocuğu anlatır: "Çevirmenlik, bilinen bir iştir (...) bir dilde yazılan ya da söyleneni bir başka dile aktarmaktır. Benimki ise bambaşka bir olaydı. Aynı dili konuşan insanların söylediklerini gene aynı dile çevirmek. Bana öyle geliyordu ki, evde büyüklerle küçüklerin, okulda öğretmenle öğrencilerin, sokakta köylülerle kentlilerin, ülkede yönetenlerle yönetilenlerin birbirlerini anlamaları için birinin çıkıp bir tür 'çeviri' yapması gerekiyordu..." Kahpece yitirdiğimiz Kutlar'ın 1986'da sözünü ettiği "çeviri"ye, son günlerde giderek daha fazla ihtiyaç duyduğumuz bir gerçek.

Ancak, işi çocuk kitapları yayıncılığı olanlar ya da çocuklara kitap yazmak, çevirmek olanlar, çocuğun "yabancılık" karşısında sönmüverecek okuma hevesini de göz önüne alırlar. Bu kırılganlık, çocuk kitabının pek çok aşamasında, yetişkin kitaplarından farklı ölçütlere, farklı kararlara neden olur; dil oyunları, yerel deyişler, farklı kültürlerle bağlı popöler anlatımlar, çözülmeyi bekleyen düğümler oluşturur. Çocuk edebiyatı alanına emek verenlerin son yıllarda hemfikir olduğumuz "çocuğa görelilik" kavramı da, çeviri kitapların tepesinde, gözetilmesi gereken bir şemsiyedir. Hem okurun yaşıyla az çok değişkenlik gösterir, hem de yabancı kültürlerde bizimkinden farklı çocuğa görelilikler etkindir ve bunların bilinmesi, farkında olunması, çocukla buluşmayacak kitaplardan korur yayıncıyı.

Örneğin, Grimthrope, Blockett gibi isimlerin çocuk okurun aklını karıştırmasına izin vermek yerine, böyle zorlu yabancı adları okunduğu gibi mi yazacağız ya da düpedüz değiştirecek miyiz? (Küçük yaşta okunabilir isimleri yeğlemezsek kitabı rafa kaldırırız.) Peki, metin içinde koruması istenen yabancı sözcükleri ne yapacağız?

Edebiyat, onunla başbaşa kalacak okur ister; bir başvuru kaynağı gibi, okurun önüne kendini apaçık sermez. Tersine, çocuk, bir romanın, bir öykü kitabının surlar sakladığını, keşfedilmeyi beklediğinin biraz da bu "yabancı" öğelerle ayırına varır. O halde metinde bu ayrıntılara da kafa yormalı, manevralar yapmalı. İyi de, metni ne oranda uyarlayacağız? Çocuk anlaşıp diye cümle mi ekleyeceğiz?

Elbette bütün bu tartışmaları tek doğruyla noktalamak olanaksız. İşbirliği yapan bir çevirmen ve editör, birikimlerine, edebiyat görüşlerine ve buluşmak istedikleri küçük okurları tanıma becerilerine göre belirler bunları ve kuşkusuz, bir başka çevirmen ve editöründen farklı olabilir kararları.

ÇEVİRMENİN SÖZCÜKLERİ

Yabancı bir dilin tadını tuzunu çeviri esere koyması, yazarın üslubunu daha anlaşılır olmak adına bile olsa koruma amacından sapmaması iyi bir çevirmenin tutkusudur, inanyorum. Çocuk kitabı çeviriyorsa örneğin, kısa cümleleri, tekrarlı sözcük kullanımını titizlikle korur, genellikle sesli okunan bu kitaplarda yazarın aramış olduğu ritmin, ahengin, kurduğu matematiğin bekeşisidir. Dilin şiirini inşa etmek, bu tür kitaplarda çevirmenin sırat köprüsüdür hence.

Çevirmenin sözcük dağarı da, anadilin zenginliğini çocuğun belleğine aktır. Çeviri başvurularına hep uyguladığımız bir ölçüt var: Çevirmen her şeyden önce anadilini fevkalade iyi bilmeli, dilin sözcük zenginliğini en iyi değerlendirmeli. Gerçek dışı bir tutkuyla bağlı olmalı metne yazarın kendinin bile bağlı olmadığı kadar desem yeri. Hiçbir biçimde kolaylığa kaçmasak, sözcüklerin düz anlamlarıyla ikna olmasak, sabırla titizlikle sözlük sözlük sözlük kullansak. Örneğin, İngilizce "grey" in karşılığı olarak "gri"yi kullanmaktan, dilimize haksızlık: Türkçe'de saçlarımız grileşmez, kırılır; sakallar gri değildir, sakallara ak düşer; sular grimsi değildir, boz bulanıktır; gökyüzü her zaman gri değildir, kurşundur bazen; hem, gri ayı yoktur, boz ayılar vardır bu ülkede.

Erken yitirdiğimiz çocuk kitapları yazarı Zeynep Cemal'in çocuklara sıklıkla hatırlattığı şu deyişlere yer verebilen bir çevirmene rastlamak ne benzersiz olurdu: "Çenesi düştü. Akla kararı seçti. Suratı sirke satıyor. Arpacı kumrusu gibi düşünüyor. Laklak ettiler. Lafı geddiğine soktu."

Yayınevlerine edebiyat çevirisi için başvuru yapanların, öncelikle hangi Türkçe ustalarının yazarların müptelası olduklarını sıralamaları birincil önemdedir hence.